

ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОГО СЕРЕДОВИЩА, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.

Чекстере О.Ю.,
кандидат психологічних наук,
проф.н.с. лаб.психодіагностики та науково-психологічної інформації,
Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України
Пророк Н.В.
доктор психологічних наук, ст. наук. співробітник,
зав. лаб. психодіагностики та науково-психологічної інформації,
Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України

Війна несе не тільки безпосередню загрозу життю, а й безліч соціально-психологічних стресорів, що руйнівним чином позначаються і на психічному здоров'ї конкретної людини (зокрема, на її емоційному стані, здатності адаптуватися до змінюваних обставин та долати стресові ситуації), і на функціонуванні сім'ї як *соціальної структури*. Загибель членів родини, роз'єднання сімей (чоловіки залишаються в Україні, а матері з дітьми змушені виїжджати за кордон чи на більш безпечні території країни), служба одного із батьків в ЗСУ, потрапляння в полон, зникнення родичів. Ускладнювати міжособистісну комунікацію та породжувати конфлікти можуть також і зміни в сімейних ролях, що нерідко відбуваються в родинях в умовах воєнного часу. Тобто війна підриває стабільність сім'ї і, зрозуміло, негативно впливає на дитячо-батьківські відносини. А саме цей вид соціальних відносин є тим базисом, на якому розвивається *життєстійкість* дитини. Важливість цієї риси особистості, особливо в умовах воєнного стану, важко переоцінити. Адже високий рівень життєстійкості означає здатність людини справлятися з труднощами, адаптуватися до змін і підтримувати психологічне благополуччя під час стресових ситуацій [2].

В дошкільному і молодшому шкільному віці розвиток життєстійкості вирішальним чином залежить від відносин батьків із дитиною. Так, С. Мадді було виявлено, що позитивно на формування *життєстійких переконань* вплинули: відчуття призначення в житті, що розвивається значимими дорослими, виховання впевненості та підтримання високих стандартів [2]. В дослідженнях сучасних українських психологів, які вивчали копінг-стратегії

молодших школярів, було виявлено, зокрема, їхню високу чутливість до думки батьків в соціальних ситуаціях (наприклад, критики з боку батьків) [1]. І при наявності конфліктів або недовіри в родині діти часто обирають дистресові стратегії подолання, що підвищує їх рівень тривожності та знижує адаптивні можливості. Нагадаємо, що найважливіші потреби людини – *потреба у безпеці* (що захищає від страху і хаосу) та *потреба в приналежності і любові* (захищає людину від самотності завдяки включеності у сімейні і дружні стосунки) – в умовах війни у багатьох дітей знаходяться у стані дефіциту. Нажаль, в умовах війни не всі батьки можуть забезпечити своїм дітям необхідну підтримку, що часто призводить до погіршення їхнього психічного стану. Діти, які пережили травмівні ситуації війни, мають знижений рівень життєстійкості та вищий рівень психічних розладів [1], вони зазнають труднощів у соціальній адаптації та емоційному розвитку. Однією із важливих причин таких негативних явищ може бути порушення дитячо-батьківських відносин під час війни.

Вплив дитячо-батьківських відносин на життєстійкість молодших школярів було досліджено в приватному ліцеї в м. Києві. За допомогою методики R. Burns і S. Kaufman «Кінетичний малюнок сім'ї» вивчалися: сприйняття дитиною взаємин із іншими членами сім'ї; ставлення до членів родини; уявлення дитини про своє місце в ній; сімейні відносини що викликають тривогу чи конфлікти. Результати обговорення з дитиною її малюнка розподілялись по трьом категоріям: 1) сприятливе сімейне середовище, 2) складності у спілкуванні, 3) несприятливе сімейне середовище.

Розглянемо результати дослідження учнів першого класу. Сприятлива сімейна ситуація спостерігається тільки у 8% першокласників. Ці діти повідомляють про стабільні, теплі стосунки з батьками, відчувають себе прийнятими, мають розвинену довіру до сім'ї. У їхніх малюнках зазвичай спостерігаються: взаємодія між членами сім'ї (контакт, виконання спільної діяльності); гармонійне розташування фігур, чітке зображення всіх членів родини; позитивна міміка, відсутність агресивних деталей.

Діти зі складнощами у спілкуванні, з підвищеною тривожністю складають 68% першокласників. Це найбільша група, що свідчить про значну поширеність

труднощів у спілкуванні з батьками та загальне емоційне напруження в сім'ях. Високий рівень тривожності може бути спричинений нестабільною емоційною атмосферою, завищеними очікуваннями батьків, браком уваги або, навпаки, гіперконтролем. У малюнках дітей цієї групи спостерігаються такі ознаки: маленький розмір власної фігури або її відсутність, віддаленість від інших членів сім'ї, відсутність контакту між персонажами (у фігур немає рук, погляди відвернуті); штрихування, надмірне використання темних кольорів.

Діти з несприятливою сімейною ситуацією, конфліктами, ворожістю у сімейних відносинах становлять 24% першокласників. Тобто, кожна четверта дитина перебуває в умовах сімейного неблагополуччя: конфлікти, сварки, образи, відсутність підтримки. Такі діти можуть мати труднощі у встановленні довірливих стосунків, низьку самооцінку, емоційну нестабільність. Для їхніх малюнків характерні: агресивні символи (великі руки, стискання пальців у кулак); виключення одного з членів сім'ї або зображення себе осторонь; відсутність емоцій на обличчях; деформовані фігури; темні кольори або хаотичні лінії.

Отже, як бачимо, переважна більшість першокласників мають труднощі у спілкуванні з батьками. Результати дослідження продемонстрували значний вплив сімейного середовища на такі аспекти особистості, як емоційний стан та психологічна адаптація до нових умов, які є важливими складовими життєстійкості. Тобто, дитячо-батьківські відносини відіграють важливу роль у формуванні життєстійкості молодших школярів, особливо в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Пророк Н., Чекстере О., Гнатюк О. Особливості соціального розвитку дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану. *Журнал сучасної психології*. 2023. № 2. С. 53–63.
2. Maddi S. Hardiness training at Illinois bell telephone. *Health promotion evaluation, national wellness institute, stevens point*. 1987. P. 101–115.